

XVIII. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARINDAN HAZİNE-İ BİRÛN KÂTİBİ AHMED BİN MAHMUD'UN HAYATI

SONGÛL ÇOLAK *

Giriş

Berlin *Staatsbibliothek Orientabteilung*, Ms. or. quart. 1209 numarada kayıtlı *hazine-i birûn kâtibi* Ahmed bin Mahmud¹ tarafından tutulan, Osmanlı Devleti'nin XVIII. Yüzyıl siyasi, sosyal ve ekonomik hayatına ilişkin önemli kayıtlara sahip olan mecmûa ve yazarı, Osmanlı tarihi araştırmacıları tarafından oldukça az tanınmaktadır. Özellikle eserin sahibi *hazine-i birûn kâtibi* Ahmed Efendi'nin hayatına ilişkin başka kaynaklarda ayrıntılı bir bilgiye tesâdüf edemediğimiz gibi, bu hususta yazılmış eldeki mevcut verilerinde eksik ve kifayetsiz kaldığımızı, hatta yanlış yorumlandığını gördük. Bu noktadan hareketle Ahmed b. Mahmud'un hayatına ilişkin toplu bir yorum ve yeni bir bakış açısı getirmeden önce yazar hakkında çok az kaynaktan rastlayabildiğimiz kısa ve sınırlı bilgileri burada kaydetmekte fayda görüyoruz.

Ahmed Efendi'den bahisle onun elyazmasından ilmi çalışmalarında ilk defa faydalanan Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'tır. Kurat, "*Hazine-i birûn kâtibi Ahmed b. Mahmud'un (1123-1711) Prut Seferine ait Defteri*" başlıklı makalesinde Ahmed b. Mahmud'un meslek hayatına ait kısa açıklamalar vermekle beraber, nerede ve ne zaman doğduğuna dair bilgi sunmamakta, ancak "bazı dil hususiyetlerinin Anadolu'lu olduğuna delâlet ettiğini" belirtmektedir².

Ahmed Efendi'nin hayatına ilişkin aynı tarzda ikinci bir açıklama Romanyalı araştırmacı Adrian Tertecel'in makalesinde yer almaktadır³. Terte-

* Yrd.Doç.Dr., MKÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Ahmed Efendi olarak kullanılacaktır.

² Akdes Nimet Kurat, "Hazine-i birûn kâtibi Ahmed bin Mahmud'un (1123-1711) Prut Seferine ait Defteri", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Enstitüsü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Nr. 6-7 (1966), IV, Ankara (1968), s. 261-266.

³ Adrian Tertecel, "Un izvor otoman necunoscut istoriografiei noastre: "jurnalul" (Defter) lui Ahmed bin Mahmud (secretar al vistieriei otomane) pirivim d campania militara a Inaltei

cel, bu makalesinde büyük ölçüde Kurat'ın eserine ve makalesine dayanarak Ahmed Efendi'nin hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmadığına dikkat çekmekte ve yazarın doğum tarihi ve rütbe tevcihine ilişkin bazı tesbitlerde bulunmaktadır. Fakat yine de Ahmed Efendi'nin doğum yeri, yılı ve meslek hayatı meçhûl kalmaktadır.

Genel itibâri ile Ahmed b. Mahmud ve eserini konu eden sınırlı sayıdaki gerek makale ve gerekse kitaplarda tespit edebildiğimiz ortak husus; eser sahiplerinin çalışmalarında Ahmed Efendi'nin sadece mesleki hayatına ilişkin hazine kâtibi, maliyeci olduğu şeklinde kısa bilgi vermekle sınırlı kalmaları, hakkında başka bilgiye rastlayamadıklarını belirtmeleridir. Bu çalışmamızda biz, Ahmed Efendi'nin hayatını, eserinde bizzat kendisinin çeşitli vesileler ve zaman aralıkları ile kaydettiği ufak notlardan yola çıkarak⁴ kronolojik olarak izâh etmek ve onun 100 yılı aşkın ömrünü birkaç cümlemin kısaltılmışlığından kurtarmak niyetindeyiz. Fakat önce Berlin'de bulunan ve eksiksiz tek nüsha olarak nitelendirebileceğimiz eser hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

Eser (Târih-i Göynüklü⁵)

Yukarıda da izâh ettiğimiz üzere eser⁶, Berlin Staatsbibliothek Orientabteilung, Ms. or. quart.1209 numarada kayıtlıdır. 20 x 30 ebatında, kahve-

Porti din anul 1711 in Moldova”, *Universitatea Bucureşti Facultatea de istorie Caietele Laboratorului de studii Otomane*, Nr. 2, Bucureşti (1995), s. 55-133.

⁴ Ahmed b. Mahmud'un hayatına dair yeni bir makale sayın Dr. Erhan Afyoncu tarafından tevcihât (ruus) kayıtları esas alınarak yazılmıştır. Bu makaledeki bilgiler ile Ahmed Efendi'nin elyazmasını esas alarak yazdığımız, kendi makalemizdeki bilgiler büyük ölçüde örtüşmekte ve birbirini tamamlamakta, Ahmed b. Mahmud'un mesleki hayatına ilişkin bilgilerimiz netlik kazanmaktadır. Sayın Afyoncu'ya henüz yayınlanmamış olan “*Hazine-i Birûn Kâtibi Ahmed b. Mahmud Kimdir?*” başlıklı makalesini bana şahsen verdiği için teşekkür ediyorum.

⁵ Doktora çalışmamız esnasında Ahmed b. Mahmud'un el yazması, çalışma kolaylığı açısından “*Târih-i Göynüklü*” olarak adlandırılmış ve dipnotlarda bu makalede olduğu gibi, TG, şeklinde kısaltularak kullanılmıştır.

⁶ Eser ve yazarı Ahmed b. Mahmud hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Songül Çolak, *Die Bedeutung des Geschichtsschreibers Ahmed b. Mahmud und seines Werkes Târih-i Göynüklü als Quelle für die Geschichte des Osmanischen Reiches im 18. Jahrhundert*, Berlin 1999. Elyazması hakkında ayrıca Barbara Flemming'in “Türkçe Elyazmaları Kataloğu'nda (Türkische Handschriften, Teil I)”, bilgi vardır. Barbara Flemming, *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland*, yay. Wolfgang Voigt, c. XIII, I, Wiesbaden 1968, s. 28 (Nr. 41), 151-152 (Nr. 191), 153-154 (Nr. 193), 186-187 (Nr. 227), 203 (Nr.247), 256- 257 (Nr.321), 259-260 (Nr. 326), 271 (Nr. 341), 272 (Nr. 342), 275 (Nr. 348-349), 276 (Nr. 350), 319 (Nr. 416),

rengi meşin ciltli olan eserin cildinin iç kısımları çiçek motifleri ile süslenmiştir. Elyazmasının büyük kısmı nesih olarak yazılmış, ancak zaman zaman divânî yazı tarzı da kullanılmıştır. Eser toplam 372 varaklık çeşitli konuları içeren bir mecmûadır. Bu mecmûada Aziz Efendi ve Ayn Ali kanunnâmesinden, günlük bilmecelelere, divân-ı hümayûnun elkab ve inşâ usullerinden bitkisel ilaçlara kadar, kategorileştirildiğinde, yaklaşık 20'ye varan farklı konuları bulmak mümkündür. Ancak eserde pek çok sayfa yanlış ciltlenmiş durumdadır ve dolayısıyla sayfalar elyazmasının başında Ahmed b. Mahmud'un fihristte verdiği sayfa numaraları ile uyuşmamaktadır. Eserin önemi, vr. 215 b'den itibaren yazarın, 1123-1172 (1711-1759) yılları arasındaki şahit olduğu olayları kaydetmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Ahmed b. Mahmud, Osmanlı Devleti'nin 1711 Prut, 1715 Mora, 1716 Avusturya seferlerine bizzat iştirak eden bir kişi olarak, geçilen menzillerinde tasvirini yaparak, seferler hakkında ayrıntılı olarak bilgi vermiştir. Diğer yandan Patrona Halil ayaklanması gibi İstanbul'u huzursuz eden isyanlardan, sık sık vuku bulan yangınlara, "acaib ve garip" olarak nitelendirdiği kendisine garip gelen hususlara kadar, pek çok konuyu kaydetmiştir. Resmi bir tarihçi olmaması sebebiyle hadiseleri daha rahat yazabilmesi, eserin önemini artırmaktadır.

Bu eserin sadece Prut Seferi'nin yer aldığı kısmın bir kopyası Şevket Rado'nun bu konu ile alakalı yazdığı makalesinden anlaşıldığına göre kendi kütüphanesinde⁷. Bu nüsha 138 varak olmakla beraber, orijinal eserin sadece yaklaşık 30 varaklık kısmını, yani sadece Prut seferi ile ilgili kısmını içermektedir. Ancak kopyalanırken Rado'nun belirttiğine göre her varaka iri yazılarla 13 satır yazılmıştır⁸. Oysa eserin aslında her varak oldukça sık bir yazımla yaklaşık 33-34 satırdan meydana getirilmiştir. Dolayısıyla Rado'nun belirttiği üzere eserin aslındaki bir sayfa kendilerindeki iri yazılı nüshada dokuz sahife yer tutmaktadır. Bu bağlamda genel bir ifade ile 372 varaklık el yazmasının sadece 30 varaklık gibi cüzi bir kısmının bir nüshası olduğunu söyleyebiliriz. Bu nüsha Muharrem 1123'de (19 şubat 1711) Rusya üzerine düzenlenen Prut seferi ile başlamakta ve Receb 1126'da (Temmuz - Ağustos 1714) İsveç Kralı XII. Şarl'ın Lehistan üzerinden memleketine dönmesiyle

334-335 (Nr. 428), 338 (Nr. 433), 346-347 (Nr. 446). Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber Der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, s. 313, dipnot 1.

⁷ Şevket Rado, "Hazine-i Birün Kâtibi Ahmed bin Mahmud Efendi'nin Tuttuğu Prut Seferine Ait Defterden Koparılan Sahifelerde Neler Vardı?", *Bellekten*, L / 198 (Ankara 1987), s. 807-824.

⁸ Rado, *aynı makale*, s. 809.

bitmektedir⁹. Aynı şekilde Rado'nun belirttiğine göre kopya nüshadaki son varaka 1205 (1790) tarihi düşünülmüştür yani istinsah¹⁰ bu tarihlerde gerçekleşmiştir¹¹.

Ahmed b. Mahmud'un mecmuâsının en önemli bölümünü oluşturduğunu belirttiğimiz 1123-1172 (1711-1759) yılları arasında tuttuğu vakayinâmesi, kaydedilen olaylar gözönünde bulundurularak beş ana başlık altında toplanabilir:

a) Osmanlı-Rus Savaşı:

Ahmed Efendi günlüğüne vr. 215 b'de 1 Muharrem 1123 (19 Şubat 1711) tarihinden itibaren Osmanlı ordusunun alaylar halinde İstanbul'dan Davud Paşa Sahrası'na doğru harekete geçişi ile başlamaktadır. Ahmed Efendi, ordunun İstanbul'dan yola çıkışından itibaren geçtiği menzilleri, buralarda kaç gün konakladıklarını, iki menzil arasını kaç saatte geçtiklerini, geçilen yol ve menzillerin tasvirlerini yaparak savaş meydanına (Kekeç Ağzı'na) kadar kaydetmiştir. Bu kayıtların o devir coğrafyası ve yerleşimi açısından yapılacak çalışmalara kaynaklık edeceği muhakkaktır. Ahmed Efendi bu menzilleri yaptığı bir krokide yine haklarında açıklayıcı notlar düşmek suretiyle ayrıca göstermiştir. Fakat bu bölümü kıymetlendiren asıl unsur Prut Savaşı'nın başlaması, gelişmesi ve sonuçlanması sırasında vuku bulan gelişmelerin günü gününe kaydedilmeye çalışılmış olması ve çizilen bir harita ile resmedilmesidir. Nitekim Rus ordusunun Prut'ta sıkıştırılması, bu arada yakalanan esirlerden alınan bilgiler, gelen elçiler ile yapılan barış görüşmeleri, Osmanlı Devleti tarafından yapılan müşaverelerde geçen konuşmalar, barışa karşı olan İsveç Kralı XII. Karl ile Kırım Hanı Devlet Giray'ın görüşleri, anlaşmanın imzalanması ancak Rusların riayet etmemeleri, Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın azli, istedikleri sonucu alamayan İsveç Kralı'nın ülkesine dönmekte direnişi ile ortaya çıkan gergin duruma kadar uzanan tarihi süreç ayrıntıları ile verilmiştir.

⁹ Rado, *aynı makale*

¹⁰ Rado elindeki nüshanın Berlin'deki aslından kopya edildiği kanaatine, yazmanın aslındaki bazı yanlış yazılmış kelimelerin, 1790 tarihli eserde aynen tekrar edilmesine dayanarak ulaştığını belirtir. Rado, *aynı makale*.

¹¹ Rado, *aynı makale*.

b) Mora Seferi:

Bu bölüm vr. 243 b'de Mora'ya açılacak sefer dolayısıyla kapıkulu süvâri bölüklerine, Anadolu'nun Haleb'e kadar uzanan sağ kolunda yer alan kadınlara, kethüdalara, ayânlara gönderilen, seferin sebebini açıklayan ve hazırlıklı bulunmalarını isteyen mektup ile başlamaktadır. Ardından Venedik'in Karlofça Anlaşması'na aykırı tutumunu belirtir tutanağın Sadrazam Damad Ali Paşa'nın sarayında 14 madde halinde divan üyeleri ve ulemadan olanların huzurunda okunması, görüşülmesi, Mora'daki kalelerin tamamının fetihinin karara bağlanması dikkate değer şekilde not edilmiştir. Sefere bizzat iştirak eden Ahmed Efendi, ordunun Modon kalesine varıncaya dek geçtiği menzilleri -ki yaklaşık 58 menzilde konaklanmıştır - tasvirlerini yaparak anlatmıştır.

Ahmed Efendi'nin vakayinâmesindeki bu bölüm, Mora kalelerinin (Gördös, Anapoli, Modon, Menekşe, Ayamavra) fethinin tamamlanmasından sonra İstanbul'a geri dönen ordunun Burgas'a varışıyla 29 Zilkade 1127 de (26 Kasım 1715) son bulmaktadır.

c) 1128 Avusturya Seferi :

Bu bölüm vr. 270 a'da başlamaktadır. Yine sefere katılan bir kişi olarak Ahmed b. Mahmud, Rebiülevvel 1128'den (Şubat 1716) itibaren sefer dolayısıyla Davud Paşa Sahrası'nda toplanan ordunun geçtiği menzilleri kaydettiği gibi, iki devlet arasında gerçekleşen mektuplaşmaları, Osmanlı Devleti tarafında yapılan görüşmeleri, gerçekleşen atama ve azılleri gözlemledikleri ve duydukları ile kaydetmiştir. Savaş esnasında alınan yanlış kararlar ve düşülen hatalar karşısında Ahmed Efendi'nin yer yer kişisel görüşlerini açığa vurduğu, eleştiriler getirdiği görülmektedir. Bu sefere ilişkin son kayıt vr. 295a'da Osmanlı ordusunun 25 Zilkade 1130'da (21 Ekim 1718) İstanbul'a ulaştığına dairdir. Ahmed Efendi seferin bütün seyrini başlangıcından itibaren düzenli not aldığı halde imzalanan "Pasarofça" anlaşması hakkında bilgi vermemiştir. Buna rağmen kaydedilen notların o devir tarihi için büyük kıymet arz ettiği muhakkaktır.

d) Sûr-i Hümâyûn:

Ahmed Efendi'nin Nemçe seferinden sonra vuku bulan olayları ayda ve hatta yılda bir defaya indirecek kadar seyrek kaydetmeye başladığı görülmektedir. Mecmûada 296 a'da, 27 Muharrem 1131 (20 Aralık 1718) tarihinde gelen Nemçe elçisi adına verilen ziyafetler hakkında bilgi verilmiş, ardından

1 Şevvâl 1132'de (6 Ağustos 1720) sûr-i hümâyûn hitan şenlikleri hazırlıklarının başladığı belirtilmiştir. Ahmed Efendi bu şenliklerde yapılan masraflarla ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Yaklaşık iki hafta süren bu şenliklere ait verilen masraf cetvelinin o devir ekonomisini anlamakta yardımcı olacağı şüphesizdir.

Sûr-i hümâyûn şenliklerinin ikincisi 15 Rebûlahır 1141'de (18 Ekim 1728) Silâhdâr Muhammed Paşa'nın Hasibe Sultan, eski vezirlerden Mustafa Paşa'nın Zeyneb Sultan ile nikâhlanmasıyla olan çiftte düğündür.

Üçüncü düğün ise Sultan Mahmud zamanında Esmâ Sultan'ın vezir Yakub Paşa ile olan nikâhıdır. Bir gün önce çeyizi saraydan, kendilerine tahsis edilen köşke giden Esmâ Sultan, 4 Muharrem 1156'da (28 şubat 1743) törenle kendi evine götürülmüş, Sultan Mahmud bütün bu seremoniyi izlemiştir. Ahmed Efendi'nin belirttiğine göre yukarıdaki diğer düğünlerden daha muhteşem geçtiği anlaşılan böyle bir düğünü izlemek için kalabalık halk, kar ve soğuga rağmen Et Meydanı'na toplanmıştır.

e) Osmanlı - İran İlişkileri:

Bu bölüm vr. 301 a'da Erzurum valisi Silâhdâr İbrahim Paşa'dan gelen ve "Tebriz, Tiflis, Revan'ın" İran'da ki karışıklıklar dolayısıyla Osmanlı idaresine girmek istediğini belirten mektuplarınının 3 Cemâziyelevvel 1135 (9 Şubat 1723) tarihinde görüşülmesiyle başlamaktadır. Ahmed Efendi, Osmanlı Devleti ile İran arasında vuku bulan siyasi gelişme ve görüşmeleri, savaşı bu andan itibaren sulh tarihi olan 21 Cemâziyelevvel 1149'a (27 Eylül 1736) kadar İstanbul'dan takip ederek kaydetmiştir.

Genel bir değerlendirme ve ana hatları ile verdiğimiz Ahmed b. Mahmud'un vakayinâmesi, devletin, 1711-1759 dönemi siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik tarihini aydınlatabilecek önemli bilgileri içeren değerli bir kaynaktır.

Hazine-i Birûn Kâtibi Ahmed b. Mahmud'un Hayatı

Ahmed Efendi'nin ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Ancak, Mehmed Süreyya öldüğünde 100 yaşını geçkin olduğunu belirtmektedir (Öl. Şaban 1172- Mart 1759)¹². Öte yandan Ahmed Efendi'nin uzun bir ömür sürdüğünü IV. Mehmed'in (1648-1687) padişahlığı dönemine kadar uzanan bir

¹² Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî (S'O)*, I, İstanbul 1308, s. 256.

geçmiş olduğu, eserinde bizzat kendisinin Patrona Halil ayaklanmasının (28 Eylül 1730) yaşandığı felaketsiz günlerde, bu isyan ile ilgili olarak kaydettiği şu ifadeden anlıyoruz.

“Bu hakir Sultan Mehmed vak'asını¹³ mufassal görüb, zorbalının keyfiyyet-i âhvâlini dahi gereği gibi görmüş idüm. Ve Sultan Mustafa vak'asını¹⁴ da görmüş idüm. Bu zuhûr iden vak'a cümleye galib olub, târihlerde dahi olmadığın cümlelerin ma'lûmudur¹⁵.”

Bu bilgilere binâen Ahmed Efendi'nin ölüm tarihinden de hareketle doğum tarihini kesin olmayan bir tesbitle 1650'li yıllar olarak kabul edebiliriz. Bu noktada Tertecel'in Ahmed Efendi'nin doğum tarihini 1680 olarak gösteren ifadesini düzeltmek gerekmektedir¹⁶. Bu verilen tarih Ahmed Efendi'nin hayatının yaklaşık 20-30 yıllık kesitini yok ettiği gibi, IV. Mehmed devri isyanlarını şahsen yaşadığını belirten ve bu isyanların kritiğini yapabilecek yaş olgunluğunda olan yazarın kendi ifadeleri ile dahi çelişmektedir.

Ahmed Efendi'nin hayatı ile alakalı ikinci husus nerede doğduğudur. *Sicill-i Osmâni*'de bu konuda “Göynüklü'dür” denilmektedir. Bunun gibi Ahmed Efendi'nin Göynük'lü olduğunu bizzat kendisinin 6 Şevâl 1163 (8 Eylül 1750) Pazartesi günü yapılan tevcihatlar sırasında görevinde mukarrer kaldığını belirterek kaydettiği “*şikk-ı sâni defterdârı olan Göynüklü Ahmed Efendi'ye hilat-ı fâhire ilbas*”¹⁷ şeklindeki ifadesinde görmekteyiz.

¹³ Söz konusu edilen vak'a 27 Şevâl 1098 (5 Eylül 1887) tarihli Avusturya cephesinde bulunan ordunun isyanı olmalıdır. Nitekim Varadin civarındaki ordugaha düşman kuvvetlerinin yaklaştığı bahanesiyle, aslında Eğri kalesini takviye üzere bölüklerden bir kısmı ağırlıksız olarak Tuna'nın karşı yakasına geçirilmiştir. Çadırsız ve zahiresiz büyük sıkıntı çeken bu bölüklerin geriye dönüşleri geçilecek köprünün kapatılması ile de engellenmek istenmiş, ancak engelleri yıkan askerler İstanbul'a yönelmişlerdir. İsyân İstanbul'da iktidar değişikliği ile neticelenmiş, Sultan IV. Mehmed'in yerine II. Süleyman (1687-1691) Sultan ilan edilmiştir. Bkz. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, Ankara 1972, s. 463-464.

¹⁴ Cebeci askerinin başlattığı ve yenîçerilerin de katılımı ile büyüyen isyan, tarihe, Edirne'de bulunan Sultan II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi dolayısıyla “Edirne Vak'ası” (5 Rebiülevvel 1115-19 Temmuz 1703) olarak geçmiştir. III. Ahmed'in tahta çıkışı ile neticelenen bu isyan hareketinin sebepleri ve sonuçları için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/1, Ankara 1978, s. 24, Heinrich Georg Baum, *Edirne Vakası, (Das Ereignis von Edirne)*, Freiburg 1973, Danişmend, *aynı eser*, III, s. 489.

¹⁵ *Târih-i Göynüklü* (bundan sonra TG olarak kullanılacaktır), varak (vr.) 324 a, satır (sr.) 3-5.

¹⁶ Tertecel, makalesinde Ahmed Efendi'nin doğum tarihini onun en yüksek makama hangi yaşlarda ulaşmış olabileceğini göz önünde bulundurarak (bu yargıya nasıl ulaştığına dair bilgi vermemektedir) ve ölüm tarihini de dikkate alarak 1680 olarak tahmin etmektedir. Tertecel, *aynı makale*, s. 56.

¹⁷ TG, vr. 361 b, sr. 3.

Ahmed Efendi, mecmûasını yazmaya ve günlüğünü tutmağa başladığı zaman “*hazine-i birûn kâtibi*” olarak bulunuyordu. Kendisi bu görevdeyken 1123 (1711) Rusya üzerine düzenlenen Prut seferine iştirak etmiş ve şâhit olduğu olayları günü gününe kaydetmeye çalışmıştır. 1127 (1715) tarihinde Avusturya'ya açılan sefer dolayısıyla *hazine-i birûn kâtipliği* kendisinde mukarrer kalmakla beraber *piyâde mukâbeleciliği* de ayrıca verildi¹⁸. Yaklaşık bir yıl sonra 10 Şevvâl 1128 (27 Eylül 1716) tarihinde ise Ahmed Efendi'ye *mevkûfatçı*lık görevi hatt-ı hümayûn ile inâyet buyuruldu¹⁹. Ancak onun: “...*Mevkûfatçı Ahmed Efendi ma'zûl olub ve kendüsüne taşra hazine kâtibi tevcih ve inâyet buyurulmuşdur*”²⁰ ifadesinden, bu görevde uzun süre tutulmayıp, 11 Cemâziyelâhir 1129 (23 Mayıs 1717)'da azl edilerek, *taşra hazine kâtipliği*'nde kaldığını görüyoruz. 13 Şevvâl 1132 (18 Ağustos 1720) tarihinde²¹ yapılan tevcihatlardan bahsederken, Ahmed Efendi kendisinin *cebeler kâtibi* olduğunu belirttiği gibi, daha önceleri *silâhdâr kâtipliği* yaptığı yolunda da bilgi vermektedir²². Ahmed Efendi'nin bundan sonraki görevi *büyük kale tezkireciliği*'dir. Bu göreve 8 Şevvâl 1134 (22 Temmuz 1722)'de²³ atanmış²⁴ ve yaklaşık bir yıl sonra, 22 Şevvâl 1135'de (26 Temmuz 1723) azledilmiştir²⁵. 12 Şevvâl 1137 (24 Haziran 1725) tarihli düştüğü kayıttan Ahmed Efendi'nin azledildikten iki yıl sonra belirtilen tarihte tekrar *piyâde mukabelecisi* olduğunu anlıyoruz²⁶.

¹⁸ “...Bu hakir bu vakitte hazine-i birûn kâtibi ber-vechi te'bid üzerimizde olub, sefer-i hümayûn takribiyle *piyâde mukabeleciliği* dahi zamm olundu.” *TG*, vr. 266 b, sr. 3-4 (sondan)

¹⁹ *TG*, vr. 283 a, sr. 7-8.

²⁰ *TG*, vr. 287 b, sr. 18.

²¹ Bu tarihten önce Ahmed Efendi'nin, 11 Cemâziyelâhir 1130-15 Şevvâl 1130 (12 Mayıs 1718-11 Eylül 1718) tarihleri arasında *küçük evkaf muhasebeciliği* yaptığını görüyoruz. Bkz. Afyoncu, *aynı makale.*, s. 2. Eserde bu tayin ile ilgili bilgiye rastlayamadık.

²² *TG*, vr. 296 a, sr. 20-21.

²³ Tevcihât kayıtlarından bu tayinin 6 Şevvâl 1134, azlinin ise 20 Şevvâl 1135 olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Afyoncu, *aynı makale.*, s. 3. Ancak Ahmed Efendi bu tayin ve azilleri iki gün gecikme ile eserine kaydetmiştir. Dolayısıyla göreve tayini, eserde 8 Şevvâl 1134, azli ise 22 Şevvâl 1135 olarak geçmektedir.

²⁴ “...Sâbika cebeciler kâtibi olub, hâliyâ taşra hazine kâtibi Ahmed bin Mahmud'a kal'a-i kebir tezkireciliği tevcih...” *TG*, vr. 300 b, sr. 8-9.

²⁵ “...Bu hakirin üzerinde olan büyük kal'a hâcegânlığı Hüseyin Paşazâde Mehmed Beg'e tevcih...” *TG*, vr. 302 a, sr. 8.

²⁶ “...Bu hakirin hissesine iki sene ma'zulluktan sonra *piyâde mukabeleciliği* inâyet buyuruldu...” *TG*, vr. 302 b, sr. 30.

9 Şevvâl 1142 (27 Nisan 1730) tarihinde İran'lı şehzâde Sâfi Sultan'ın²⁷ Sadrazam'ın sarayına gelip, dâmen-bûs eylemesi için yapılan tören sırasında Ahmed Efendi, kendisinin üçüncü defa *cebeciler kâtibi* bulunduğunu ve görevi gereğince kendisinin de davet olunduğunu belirtmektedir²⁸.

Patrona Halil ayaklanmasından kısa bir süre önce 17 Muharrem 1143 (2 Ağustos 1730) tarihli kayıttan Ahmed Efendi'ye bir gün önce, yani 16 Muharrem 1143 (1 Ağustos 1730) tarihinde ikinci defa *büyük kale tezkireciliği* ile *küçük ruznâmçelik* vekâletinin ihsan olunduğu ve İran'a karşı başlatılan sefer-i hümâyuna tâyin edildiği anlaşılmaktadır²⁹. Ancak bu ayaklanmanın ardından, Ahmed Efendi'nin, 1143 senesi Rebiülâhîr'inin dördüncü Salı günü (17 Ekim 1730) kaydından, onun ikinci defa *mevkûfatçılık* ile görevlendirildiğini anlıyoruz³⁰.

Ahmed Efendi'nin bu ikinci mevkûfatçılığının ardından 1149'a dek hangi görevlerde bulunduğu hakkında eserinde bir kayıt bulunmamaktadır. Aradaki boşluğu tevcihât kayıtlarından dolduracak olursak; Ahmed Efendi'nin 1 Zilhicce 1144 ile 1 Cemâziyelevvel 1145 (26 Mayıs 1732- 20 Ekim 1732) tarihleri arasında *küçük ruznâmçeci* olduğunu söyleyebiliriz³¹.

Ruslar 17 Zilkade 1148 (10 Nisan 1736) tarihinde Osmanlı devleti ile aralarındaki anlaşmaya aykırı olarak aniden Azak Kalesi'ne saldırmış, kaleyi yağmalamış, hatta Kırım üzerine yönelmişlerdir. Ahmed Efendi'nin belirtti-

²⁷ Safeviye hanedanından olduğunu iddia eden Safi Sultan Osmanlı hükümeti tarafından Nadir Şah'a karşı kullanılmak üzere İran Şah'ı olarak ilân edilmiştir. Bu şehzâde güya Şah Hüseyin'in oğlu idi. Şehzâde Safi İran'ın istilası esnasında 1143 (1730) Osmanlılara iltica ederek bir müddet Selânik'te ve sonra da Rodos'ta oturtulmuştur. İran ile ilişkiler gerginleşince bu sözde Şehzâde kendisinden faydalanılmak için Rodos'tan Gelibolu'ya getirilmiş, oradan da 1156 (1743)'da İzmir'e geçirilip, haklarında hürmet gösterilerek İstanbul'a gönderilmiş ve kendisine Kadıköyü'nde Kaya Sultân yalısı tahsis edilmiştir. Uzunçarşılı, *aynı eser*, IV/1, s. 302.

²⁸ Bu bilgiyi Ahmed Efendi'nin 9 Şevvâl 1142 (27 Nisan 1730) tarihli şu kaydından çıkarabiliyoruz: "...Târih-i mezbûrda şehzâde Sâfi Sultan hazret Vezîr-i a'zam hazretlerinin sarayına gelüb, dâmen-bûs olunması için çavuşbaşı ağa kırk kadar gedüklü çavuş ağaları ve ocak takımı ile da'vete gidüb, bütün erbâb-ı menâsıb ve hâcegân-ı aklâm destârları ile saat dörtte iken hazret sadr-ı âli sarayında mevcûd bulunmak üzere bu hakir üçüncü defada yine cebeciler kâtibi bulunmak[ta] olduğumuz hasbiyle bu mahalla kaydolundu." *TG.*, vr. 319 a, sr. 3 (sondan), 319 b, sr. 3.

²⁹ "...Ve bu hakiri bir gün mukaddem sefer-i hümâyuna tâ'yin edüb, tekrar ikinci defa dahi büyük kal'a tezkireciliği tevcih ve vekâlet-i küçük ruznâmçe ma'an ihsan olundu..." *TG.*, vr. 320 b, sr. 27.

³⁰ *TG.*, vr. 324 b, sr. 2.

³¹ Afyoncu, *aynı makale*, s. 3

ğine göre bu gelişme karşısında Osmanlı ordusunun harekete geçip Davud Paşa Sahrası'nda toplandığı vakit, kendisi *kalyonlar defterdârı* olarak seferden muaf bulunuyordu³².

Ve yine Ahmed b. Mahmud'un belirttiğine göre, bu görevdeyken 2 Reb-iülâhir 1149 (10 Ağustos 1736) tarihinde Kırım canibine gönderilmek üzere 5000 tüfenk-endaz levendât yazımına memûr edilmişti³³.

1150 (1737-1738) senesi başlarında Avusturya'nın, Rusya'nın müttefiki sıfatıyla Osmanlı Devleti ile aralarındaki anlaşmayı bozarak Niş, Vidin, Eflak ve Boğdan dolaylarında harekete geçmeleri dolayısıyla açılan seferde Ahmed Efendi'nin ikinci defa *Anadolu muhasebeciliği* üzerinde olarak sefere iştirak ettiğini görmekteyiz³⁴. Ahmed Efendi 7 Receb 1153 (28 Eylül 1740) tarihli kaydında ise Avusturya elçisine Sadâbâd'da verilen ziyafet dolayısıyla davet olunanlar arasında kendisinin yine *Anadolu muhasebecisi* olarak bulunduğunu belirtmektedir³⁵. Ahmed Efendi bu göreve 2 Rebiülâhir 1153 (27 Haziran 1740) tarihinde atanmıştır³⁶. Bu kayıttan yaklaşık üç ay sonra ise Ahmed Efendi'nin 12 Şevvâl 1153'te (31 Aralık 1740) azlolduğunu görmekteyiz³⁷.

Sicill-i Osmânî'den Ahmed Efendi'nin 1155 Şevvâl'inde (Kasım 1742) tekrar *cebeciler kâtibi* olduğu anlaşılmaktadır³⁸. Aynı bilgi *Suphî Târihi*'nde de 17 Şevvâl 1155'te (17 Aralık 1742) yapılan tevcihâtlarda "Ahmed bin

³².. Binyüzkırkdokuz senesinin mâh-ı Muharrem'ül-harâmın yirmiyedinci pençsenbih günü hazret vezîr-i a'zam Seyyid Mehmed Paşa hazretleri Sancâğ-ı şerîfi huzûr-i hümâyûndan teslim alub, ulemâ-yi izâm ve ricâl-i devlet bütün cem' olub, duâ'ü senâ olunub, divân-ı hümâyûndan Aksaray'a, Aksaray'dan, Topkapusu'ndan ihrâc ve Davud Paşa Sahrası'na nüzûl olundu. Şevketlü Pâdişâh'ımız Aksaray üstünden Murad Paşa câmi' karibinde İsmâil Paşa sarayından âlâyı seyr ettiler. Bu hakir bu vakıtta kalyonlar defterdârı bulunub, seferden muâf olunduk..." *TG*, vr. 331 b, sr. 1-5.

³³ Bu görevi hakkında Ahmed Efendi şu bilgiyi vermektedir: "...Bu hakir bu vakıtta kalyonlar defter[dârı] bulunub, Kırım cânibine kalyoncu levendâtu tüfenk-endâz olmak üzere beşbin tüfenk-endâz levendât tahrîrine me'mûr idim. Ceste ve ceste dörtbin levendât tahrîr ve revâne olub, bin nefer kalmış, ol bin nefer levendât henüz tekmlî olmayub, bayrakları ile hâzır u âmâde bulunmağla Kapudan Paşa vekili hâlâ tersâne-i âmire emini olan El-Hac Mürtezi Efendi'ye fermân-ı âli sâdir oldu ki; kalyonlar defterdârı Ahmed Efendi'nin tahrîr eyledüğü kalyoncu levendâundan hâzır u âmâde olan levendâdarı kancabaşlara vaz' ve tombazdaki olan esirleri âlât-ı pusatları ile ihrâc olunub, huzûr-ı hümâyûndan geçürsünler deyü fermân-ı hümâyûn sadır olmağla..." *TG*, vr. 332 a, sr. 21-26.

³⁴ *TG*, 73 b.

³⁵ *TG*, vr. 341 b, sr. 9.

³⁶ Bkz. Afyoncu, *aynı makale*, s. 3.

³⁷ *TG*, vr. 342 a, sr. 26.

³⁸ *S'O*, I, s. 256.

Mahmud'a cebeciler kitâbeti tevcih ve ibkâ olundu" şeklindeki ifade ile yer almaktadır³⁹. Ahmed Efendi bu görevde 7 Ramazan 1156 (25 Ekim 1743) tarihine dek kalmıştır⁴⁰. Yine onun el yazmasındaki notlarından 14 Rebiülevvel 1162'de (3-4 Mart 1749) İstanbul'da çıkan bir fırunada zahîre yüklü gemilerin büyük zarar gördükleri bir zamanda *anbar emini* olarak görevli bulunduğunu da anlıyoruz⁴¹.

Ahmed Efendi'nin bundan sonraki görevi, mâliyede önemli bir makam olan *şikk-ı sâni defterdârlığı*'dır. Kendisi, bu görevde bulunduğu dair ilk bilgiyi 24 Muharrem 1163 (3 Ocak 1750)'de Sadrâzam Seyyid Abdullah Paşa'nın azlini ve halefi Mehmed Paşa'nın tayinini öngören hatt-ı hümâyûnu dinlemek üzere çağrılanlar arasında *şikk-ı sâni defterdârı* olarak davet olunduğunu kaydederek verir⁴². Ancak onun bu makama atanması daha öncelere dayanır. Nitekim *Sicill-i Osmânî*'de bu atamanın 12 Şevvâl 1158 (7 Kasım 1745) tarihinde gerçekleştiği ve Ahmed Efendi'nin 14 sene kadar bu makamda kaldığı belirtilmektedir⁴³. Ahmed Efendi'nin bu görevi ile alakalı verdiği diğer bilgi 22 Ramazan 1166 (23 Temmuz 1753) tarihinde Sadrazâm'ın⁴⁴ iftar dâvetine *şikk-ı sâni defterdârı* olarak katıldığıdır⁴⁵. Öte yandan bu ko-

³⁹ *Sâmi ve Şâkir ve Suphî Târîhi*, İstanbul 1198, vr. 214 b, sr. 23.

⁴⁰ Afyoncu, *aynı makale*, s. 3.

⁴¹ Bunu onun olayı tasvir eden şu ifadesinde görmekteyiz: "...Ve târih-i mezbûrun gicesi tersâne-i 'âmire kalyonları dahi karşı rûzgâra duramayub, biri birlerine tokumuş, sabaha dek ricâl-i tersane def oluncaya dek 'azim zahmetler çekilmüşdür. Vaktâ ki donanma-yı hümâyün kalyonlarından kereste kalyonunun palamuru kırılıub, cibâl kapısı karibinde bulub, mahalline getürmüşlerdir. Ve tersâne-i 'âmire anbarlarının önünde Bahr-i Sefid ve Bahr-i Siyâh taraflarından mîr-i mübâyaa zehâirleri sefâinler ile gelüb, derûnlarında memlû muttaha zehâirler var iken anbar-ı mezbûrlar hünta ve şa'ir memlû muttaha bulunub, habbazire esnafına atik hıntaları ve şa'irleri virecek mahallinde furtuna bâ-merhudâ(?) itemekle bir sefine derûnunda olan hıntasıyla gark ve bir âdemisi helâk ve ba'zıları dahi yüzmek bilmek [ile] halis ve ba'zi sefâinler dahi gark olmak üzere iken bu hakir pûr-kusûr anbar emini bulunub..." *TG*, vr. 359 a, sr. 8-14.

⁴² *TG*, vr. 360 a, sr. 2.

⁴³ *S'O*, I, s. 257. Gerek Kurat, gerekse Tertecel, Ahmed Efendi'nin *şikk-ı sâni defterdârlığı* makamına ulaşma tarihini 1172 (1759) olarak gösterirler. Oysaki onun bu makama yükselişi yukarıda ifade ettiğimiz üzere çok öncelere dayanır. Kurat, *aynı makale*, s.262, Tertecel, *aynı makale*, s. 56.

⁴⁴ Söz konusu olan Sadrâzam, 18 Şaban 1165 - 5 Cemâziyelevvel 1168 (1 Temmuz 1752 - 17 Şubat 1755) seneleri arasında sadarete bulunan Bâhir Mustafa Paşa olmalıdır. Hakkında bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *aynı eser*, IV/II, s. 372-378.

⁴⁵ "...Mâh-ı mezbûrun yigirmiikinci Pazar gicesi Sadr-ı a'zam Efendimiz hazretleri kanûn-ı kadim üzere bütün ricâlî iftâra da'vet olunub, iftârdan mukaddemce musâhebe olundu. Bu hakir şikk-ı sâni defterdârlığı mensûbı üzerimizde bulunub, kendülerinin yanında bulunmağla, bu

nuda 10 Şevâl 1166 (10 Ağustos 1753) senesinde yapılan tevcihatlarda *şikk-ı sâni defterdârlığı*'nın kendi üzerinde ibkâ bırakıldığını yazmakta, aynı husus Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi'nin *Mür'i't-tevârih*'inde de "*defterdâr-ı şikk-ı sâni Göynüklü Ahmed Efendi*" şeklindeki ifâde ile yer almaktadır⁴⁶. Bu şekilde çeşitli zaman aralıklarında Ahmed Efendi'nin bu makamda olarak, devlet erkânının davet edildiği ziyafet yada törenlerde yer aldığını görmekteyiz. Kendisinin hâlâ bu görevde bulunduğunu gösterir türden yazdığı son kayıt ise 1171 (1757) Ramazan bayramının üçüncü gününe ait olup⁴⁷, vefatına kadar da bu hizmette kalmıştır.

Ahmed Efendi'nin ölüm tarihine gelince; *Sicill-i Osmâni*'de bu konuda 1172 Şaban'ında (Nisan 1759) öldüğü ve Üsküdâr'da medfûn olduğu belirtilmektedir⁴⁸. Şu halde Ahmed Efendi'nin vakayinâmesine düştüğü son kayıttın 25 Receb 1172 (25 Mart 1759) tarihli olduğu göz önünde tutulacak olursa, kendisinin yazma işlemini vefatına kadar devam ettirdiğini söyleyebiliriz.

Netice itibariyle 100 yaşını aşkın ömrü ile Göynüklü Ahmed b. Mahmud'un yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik alandaki değişikliklerine tanıklık etmiş, görmüş geçirmiş bir şahsiyet olduğunu, eserinin de bu yönden dönemin araştırmacıları için temel bir kaynak olarak ele alınması gerektiğini söyleyebiliriz.

hakir bu mahalle kayd olundu ki nazar iden ahbâblar hayr ile yâd idenin âkıbetlerin hayr ola, âmin.." TG., vr. 365 a, sr. 23-25.

⁴⁶ Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i't-tevârih* (yay. Münir Aktepe), I, İstanbul 1976, s.170. .

⁴⁷ "...Bu hakire şikk-ı sâni defterdârlığı, üzerimizde bulunmağla mukarrer olmuştır..." TG, vr. 371 b, sr. 3.

⁴⁸ S'O, I, s. 257.